ББК 26.890 (4 Укр) Г
І-90

Редакційна колегія:

Шеф-редактор: Шаблій О. І. – *д. г. н., проф. (Львів)*
Редактор: Заставецька О. В. – *д. г. н., проф. (Тернопіль)*
Відповідальний секретар: Дітчук І. Л. *(Тернопіль)*

Члени редакційної колегії:

Йордан П. – *д. г. н., проф. (Відень, Австрія)*
Заставецька Л. Б. – *д. г. н., доц. (Тернопіль)*
Заставецький Т. Б. – *к. г. н., доц. (Тернопіль)*
Кисельов Ю.О. – *д. г. н., проф. (Умань)*
Ковальчук І. П. – *д. г. н., проф. (Київ)*
Кучабський О.Г. – *д. г. н., проф. (Гданськ, Польща)*
Нємець Л. М. – *д. г. н., проф. (Харків)*
Олійник Я. Б. – *д. г .н., проф. (Київ)*
Пістун М. Д. – *д. г. н., проф. (Київ)*
Позняк С. П. – *д. г. н., проф. (Львів)*
Ровенчак І.І. – *д. г. н., проф. (Львів)*
Руденко В. П. – *д. г. н., проф. (Чернівці)*
Сивий М. Я. – *д. г. н., проф. (Тернопіль)*
Сосса Р.І. - *д. г .н., проф. (Київ)*
Стебельський І. Б. – *проф. (Вінсор, Канада)*
Топчієв О. Г. – *д. г. н., проф. (Одеса)*
Царик Л. П. – *д. г. н., проф. (Тернопіль)*
Шищенко П. Г. – *д. г .н., проф. (Київ)*

Друкується за рішенням Вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Вченої ради Українського географічного товариства та Географічної комісії Наукового товариства імені Шевченка в Україні

Постановою президії ВАК України № 1-05/7 від 10 листопада 2010 р. часопис "Історія української географії" включений до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі "географічні науки" (Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2010. – № 12. – С. 5-9).

І-90 **Історія української географії.** Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. — Тернопіль, 2019. — Випуск 37. — 119 с.

ББК 26.890 (4 Укр) Г

Погляд редколегії часопису не завжди збігається з позицією авторів опублікованих матеріалів. Автори повністю відповідають за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, дат та інших відомостей.

Мирослав Білецький, Любов Котик. Розвиток екскурсійного туризму в Карпатському регіоні України……95
Леся Заставецька, Тарас Заставецький. Перспективи застосування SMART-технологій під час переписів населення в Україні……103

Відгуки та повідомлення

Сергій Шевчук. До виходу у світ навчального посібника Влах М. «Історія географії» Влах М. Історія географії: навч. посібник / М. Влах. – [2-ге вид., допов., перероб.]. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 338 с……109

Хроніка. Факти. Проекти

Любов Котик, Олег Шаблій. Міжуніверситетська студентська наукова конференція «Суспільно-географічні і геоекономічні проблеми просторового розвитку регіонів» (26 квітня 2018 р., м. Львів)……112

Ювілеї та номінації

Доцент Мирослав Білецький — учений та педагог……114
Ювілей доцента Наталії Недашківської……116
Професору Іванові Ровенчаку – шістдесят……117

Наші автори……118

Myroslav Biletskyi, Liubov Kotyk. Development of excursion tourism in the Carpathian region of Ukraine ……..……...…….95
Lesya Zastavets'ka, Taras Zastavets'kyi. Perspectives of using SMART-technologies during the population census in Ukraine..…….....103

Reviews and Announcements

Serhiy Shevchuk. Book review: M. Vlakh, 2018. History of Geography. – [2nd ed., add. and redesign.]. Lviv: Ivan Franko Lviv National University.- 338 (in Ukrainian)……...…109

Cronicle. Facts. Projects

Liubov Kotyk, Oleh Shabliy. Inter-University student scientific conference «Human-Geographical and Geo-economic Problems of Spatial Development of the Regions" (April 26, 2018, Lviv)……112

Jubilees and nominations

Docent Myroslav Biletskyi –scientist and educator ……114
Docent Nataliya Nedashkivs'ka jubilee ……..……..…116
Professor Ivan Rovenchak – Sixty ……..……117

Our Contributors…….……..……..118

Література і джерела

Монографії та посібники:

Horishevskyi, P. A., Vasyliev, V. P., Zinko, Yu. V., 2003. Silskyi zelenyi turyzm: orhanizatsiia nadannia posluh hostynnosti [Rural green tourism: the organization of providing hospitality services]. Ivano-Frankivsk: Misto-NV. 148 (in Ukrainian).

Статті:

Hubeni, Yu. E., 2007. Yevropeiskyi dosvid ta teoretychni zasady ahroturyzmu. Visnyk Lvivskoho in-tu ekonomiky i turyzmu. №2. Lviv, 50–55 (in Ukrainian).

Zinko, M., 2002. Shche raz pro silskyi turyzm, ahroturyzm, ekoturyzm i zelenyi turyzm. Turyzm silskyi zelenyi. Spetsvypusk. №2. Lviv, 2–7 (in Ukrainian).

Kudla, N. Ye., 2004. Ahroturyzm: perspektyvy rozvytku v Ukraini. Nauka, innovatsii ta rozvytok rehioniv: tezy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Lviv, 56–63 (in Ukrainian).

Pinchuk, T. A., 2007. Osnovni formy ta napriamy nadannia posluh silskoho turyzmu. Perspektyvy stanovlennia konkurentospromozhnoi rehionalnoi ekonomiky. Materialy VI Plenumu Spilky ekonomistiv Ukrainy ta mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv, 288–291 (in Ukrainian).

Prokopa, I. V., 2005. Sotsialni aspekty rozvytku silskykh terytorii. Ekonomika APK: mizhnar. nauk.-vyrobn. zhurnal. №11. Kyiv, 48–51 (in Ukrainian).

Cherevko, H., 2003. Ahroturyzm yak napriam rozvytku ahrobiznesu v silskykh prykordonnykh rehionakh Ukrainy. Rehionalni umovy rozvytku silskykh prykordonnykh rehioniv Polshchi i Ukrainy. Zheshov-Lviv, 173–188 (in Ukrainian).

Електронні джерела:

Spokusyty turysta. Istoriia lvivskoho klasteru, yakyi obiednav 33 fermery [Seduce a tourist. The history of the Lviv cluster, which united 33 farmers]. Retrieved from URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2019/04/25/647276/

УДК 911.3:[338.48-44-32](477:292.452)

Мирослав Білецький, Любов Котик

РОЗВИТОК ЕКСКУРСІЙНОГО ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Стаття написана з метою виявлення особливостей розвитку екскурсійного туризму в Карпатському регіоні України, який охоплює західні, гірські області держави — Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську та Чернівецьку. Актуальність такого дослідження зумовлена спадом туристичної, загалом, й екскурсійної, зокрема активності населення України у зв'язку з воєнними діями на сході держави та окупацією АР Крим. Аргументовано, що екскурсійний туризм, який зорієнтований на ознайомлення з унікальними і неповторними об'єктами природи, пам'ятками історії і культури, архітектурними комплексами поселень, сакральними спорудами, фондами музеїв, індустріальними об'єктами, національними традиціями та повсякденним способом життя місцевих мешканців певної території відіграє важливу роль у господарському комплексі регіону, особливо в умовах здійснення адміністративно-територіальної реформи.

При аналізі інформації, представленої на всеукраїнському туристичному порталі UA.IGotoWorld.com, який має високу релевантність пошуку та містить відомості про 1194 актуальні екскурсійні маршрути територією України, зосереджено увагу на такі критерії екскурсійних маршрутів: тривалість, територіальна локація, залучення природо- й історико-краєзнавчих об'єктів, вартість, унікальність.

Встановлено, що територією Карпатського регіону прокладено 466 актуальних екскурсійних маршрути, половина з яких проходить через Закарпатську та Львівську області. Означено, що екскурсійні маршрути охоплюють широке коло природно й історико-культурних об'єктів регіону: 406 природно- і 748 історико-краєзнавчі дестинації, 475 храмів, 63 об'єкти культури, 11 індустріальних об'єктів та 2 містичні місця. Узагальнено, що 20% маршрутів є природно-краєзнавчими; понад 55% маршрутів передбачає відвідування як природно-краєзнавчих

так й історико-культурних об'єктів; на відвідування історико-краєзнавчих об'єктів орієнтовані 25% екскурсійних маршрутів. Виокремлено найпопулярніші об'єкти екскурсійного туризму регіону у розрізі його адміністративних областей. Вказано на низьке залучення історико-біографічних об'єктів території, які пов'язані з життям і творчістю видатних осіб краю (політичних і громадських діячів, науковців, митців тощо) в екскурсійний туризм. Визначено унікальні екскурсійні тури Карпатського регіону, які пов'язані з відвідуванням найвищої вершини Українських Карпат, сплавом гірськими ріками, подорожжю вузькоколійною залізницею, відвідуванням резиденції президента України, знайомством з унікальними народними промислами та культурою повсякденного життя мешканців краю.

Обґрунтовано, що перспективи розвитку екскурсійного туризму в Карпатському регіоні України пов'язані з популяризацією потенціалу історико-біографічних об'єктів мандрівок у глобальних соціальних мережах та розвитком віртуального туризму.

Ключові слова: *екскурсійний туризм, Карпатський регіон України, екскурсія, природо-краєзнавчі об'єкти, історико-краєзнавчі об'єкти, історико-біографічні об'єкти, віртуальний туризм.*

Myroslav Biletskyi, Liubov Kotyk. Development of excursion tourism in the Carpathian region of Ukraine. *The article is aimed at revealing the peculiarities of development of excursion tourism in the Carpathian region of Ukraine, which comprises the western, mountainous regions of the state — Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Lviv, and Chernivtsi oblasts. The topicality of such research is predetermined by the decline of travel and excursion activity of the population of Ukraine because of the military conflict in the east of the state and the occupation of the Autonomous Republic of Crimea. It has been proved that excursion tourism aimed at visiting the unique natural sites, historical and cultural monuments, architectural complexes, sacred buildings, museums, industrial sites, national traditions and everyday lifestyle of local people of a certain territory plays an important role in the economy of the region, especially in the context of the Administrative-Territorial Reform.*

When analyzing the information presented on the Ukrainian tourist portal UA.IGotoWorld.com, which has high search relevance and contains information about 1194 popular excursions in Ukraine, the focus is made on the following criteria of excursion tours: duration, location, availability of natural and historical sights, cost, uniqueness.

It has been established that 466 actual excursion tours were created in the territory of the Carpathian region, and half of them go through the Zakarpattia and Lviv oblasts. The excursions cover a wide range of natural, historical, and cultural sites of the area: 406 natural and 748 historical destinations, 475 cathedrals, 63 cultural sites, 11 industrial sites, and 2 mystic places. It has been determined that the most popular natural and historical sights of the excursion tourism are the landscapes of the Ukrainian Carpathians, mountain lakes and rivers, waterfalls, cave complexes, and landscape art sights. Architectural complexes of historical city centres, modern architectural and landscape complexes of tourist centers, sacred buildings, historical sites, fortresses and defines castles, palaces, engineering buildings, and large souvenir markets prevail among the historical and local sights offered to the tourists.

In general, 20% of the tours are natural and historical; more than 55% of the excursions include visiting both natural-historical and cultural-historical sites; 25% of excursions involve visiting the historical sites. It has been determined that 88% of the tours go through the territory of several administrative regions, 12% — cover the sites within one region; 65% of the excursions are multi-day (2-3 days, 3-5 days), the share of one-day tours does not exceed 35%.

The most popular sightseeing attractions of the area by their administrative region have been singled out. Low involvement of the historical and biographical sites which are connected with the life of the prominent figures of the area (political and public figures, scientists, artists, etc.) in excursion tourism is pointed out. The unique excursion tours of the Carpathian region are identified, and they include visiting the highest peak of the Ukrainian Carpathians, mountain river rafting, travel by the narrow-gauge railway, visiting the residence of the President of Ukraine, getting acquainted with unique folk crafts and the culture of local people.

It has been proved that the prospects for the development of excursion tourism in the Carpathian region of Ukraine are related to the promotion of the potential of historical and biographical travel sites in the global social networks and the development of virtual tourism.

Keywords: *excursion tourism, Carpathian region of Ukraine, excursion, natural-historical sites, local-historical sites, historical-biographical sites, virtual tourism.*

Постановка проблеми дослідження. В Україні активно розвивається екскурсійний туризм, який базується на значному природо- й історико-культурному туристично-екскурсійному потенціалі держави, зростанні зацікавлення до України у закордонних туристів, формуванні культури туризму та активного проведення дозвілля у мешканців держави. *Екскурсійний туризм* націлений на ознайомлення з унікальними і неповторними об'єктами природи, пам'ятками історії і культури, архітектурними комплексами поселень, сакральними спорудами, фондами музеїв, індустріальними об'єктами, національними традиціями та повсякденним способом життя місцевих мешканців певної території. Він дає змогу залучити у туристичну діяльність пам'ятки природи і культури місцевого і регіонального значення, діючі і законсервовані промислові об'єкти та заклади сфери послуг, популяризувати національну спадщину, розвивати супутні види туристичної діяльності — місцеві народні промисли (гончарство, лозоплетіння, різьба по дереву, бджільництво, виноробство, сироваріння та ін.). Екскурсійний туризм впливає на розвиток мережі закладів готельної і ресторанної сфери, торгівлі, дозвілля, видозмінює логістику пасажирських перевезень тощо. У руслі здійснення адміністративно-територіальної реформи на території України, екскурсійний туризм виступає гарантом фінансових надходжень у бюджет новостворених громад, а об'єкти екскурсійного туризму — осердям інвестиційної привабливості території. Екскурсійний туризм чутливий до викликів внутрішнього і світового ринку туристичних послуг, характеризується коливальною динамікою зацікавлення екскурсантів до об'єктів екскурсій та вимагає постійного оновлення тематики й територіального охоплення екскурсійних турів із застосуванням дизайн-методу. На часі є дослідження регіональних відмінностей розвитку екскурсійного туризму в Україні з врахуванням викликів політичного і соціально-економічного розвитку держави. Одним з таких неповторних регіонів країни є Карпатський (КР).

Аналіз останніх досліджень. Проблеми розвитку екскурсійного туризму в Україні, загалом, та Карпатському регіоні, зокрема, досліджували багато учених. Вони розробили підходи до означення та класифікації екскурсійного туризму (Kyfiak, 2003; Chahaida & Hrybanova, 2004; Shandor & Kliap, 2013; Bakalo, 2017), оцінили й узагальнили туристично-екскурсійний потенціал України та окремих її регіонів (Beidyk, 2002; Liubitseva, Pankova & Stafiichuk, 2007; Pankiv, 2012), охарактеризували розвиток туристично-екскурсійної діяльності у державі (Malska, 2009) та у розрізі окремих регіонів (Meshko & et. al., 2016; Biletskyi & Kotyk, 2018b), проаналізували становлення туристично-екскурсійної логістики (Smirnov, 2009) і трансформацію транспортної інфраструктури (Bordun & Kotyk, 2011), наголосили на доцільності використання історико-біографічних об'єктів туризму в екскурсійній діяльності (Biletskyi & Kotyk, 2018a, 2018b) тощо.

Матеріали і методи дослідження. З метою дослідження особливостей розвитку екскурсійного туризму в Карпатському регіоні України проаналізовано та узагальнено інформацію всеукраїнського туристичного порталу UA.IGotoWorld.com. Портал має високу релевантність пошуку, затребуваний у середовищі організованих і самоорганізованих екскурсантів і характеризується схвальними відгуками провідних гравців ринку туристично-екскурсійних послуг держави. Він надає інформацію про актуальні 1194 екскурсійні тури прокладені територією України: 285 турів (23,9%) — одноденні, 314 (26,3%) — вихідного дня, 595 (49,8%) — кількаденні (2-5 днів). Також містить інформацію про понад дві тисячі архівних екскурсійних маршрути. Представлені на порталі тури охоплюють широке коло природно-(1230 об'єктів — заповідники, національні парки, окремі озера й гори, пам'ятки садово-паркового мистецтва, унікальні природні ландшафти тощо) й історико-краєзнавчих об'єктів екскурсій (4442 архітектурно-історичні комплекси — пам'ятники, музеї, палаци, фортеці та ін.). Також він містить інформація про унікальні об'єкти екскурсій: храми (1933 од.), об'єкти культури (427), індустріальні об'єкти (65), містичні місця (26 од.) тощо.

Для характеристики загальних тенденцій розвитку екскурсійного туризму в Україні використано матеріали Державної служби статистики України (Statystychnyi shchorichnyi …, 2017; Turystychna diialnist …, 2015; Turystychna diialnist …, 2017), у КР — Головного управління статистики у Львівській області (Turystychna diialnist … u Lvivskii oblasti, 2017).

Статистичні методи (обчислення відносних величин) застосовано для ілюстрації тенденцій розвитку екскурсійного туризму в державі та КР; використання картографічних методів дало змогу візуалізувати територіальні відмінності його розвитку у розрізі адміністративних областей.

Виклад основного матеріалу. В екскурсійному туризмі України 2017 р. де-юре працювало 169 суб'єктів господарювання (43,2% юридичні особи і 56,8% фізичні особи-підприємці) (Turystychna diialnist …, 2017). Найбільше суб'єктів здійснювали діяльність на території Львівської (25,4%) й Одеської (14,2%) областей. На території Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Сумської, Чернігівської областей у 2017 р. були відсутні суб'єкти господарювання, які спеціалізуються на наданні екскурсійних послуг. Де-факто, за даними порталу UA.IGotoWorld.com, послуги з екскурсійного туризму на території України надають 702 суб'єкти господарювання найбільше з яких розташовано на території Одеської (186 од.), Львівської (65) та Запорізької (58 од.) областей.

Від надання екскурсійних послуг юридичні особи отримали 2017 р. 57565,5 тис. грн доходу, що склав 0,3% їхнього загального доходу; фізичні

особи-підприємці — 22651,9 тис. грн (4,4%) (Turystychna diialnist …, 2017). Найбільші доходи від надання екскурсійних послуг отримані юридичними особами м. Києва (38,0% загального доходу від екскурсійної діяльності юридичних осіб в Україні), Київської (15,5%), Одеської (13,5%) і Львівської (9,2%) областей; найменші — Луганської (0,0%) і Чернігівської (0,01%) областей. Фізичні особи-підприємці, які здійснюють екскурсійну діяльність найбільший дохід 2017 р. отримали в Одеській (20,0%), Івано-Франківській (11,0%) областях і м. Києві (11,4%); найменший — у Полтавській області (0,04%).

Юридичні особи, які спеціалізуються виключно на наданні екскурсійних послуг отримали 2017 р. 33473,7 тис. грн доходу, найбільше у м. Києві і Київській, Одеській областях (Turystychna diialnist …, 2017).

Пік екскурсійного туризму в Україні припав на 2014 р. — 1175 тис. екскурсантів, що вдвічі більше від показника 2013 р. і в десять раз — від показника 2015 р. (125 тис. ос.) (Turystychna diialnist …, 2015). За розрахунками 2017 р. турагенти й туроператори юридичні особи та фізичні особи-підприємці надали послуги близько 250−300 тис. екскурсантам. У 2015 р. найбільше екскурсантів відвідало Львівську (11,9% загальної кількості екскурсантів), Волинську (10,9%) і Хмельницьку (8,8%) області. У туристично-екскурсійних потоках вага екскурсантів була найбільшою у Черкаській (55,6%), Волинській (47,7%) і Кіровоградській (35,3%) областях; найменшою — у м. Києві (0,3%) та Донецькій області (1,7%) (рис. 1).

На території Луганської і частково Донецької областей через активні бойові дії і здійснення антитерористичної операції екскурсійна діяльність не проводилася; АР Крим, яка характеризувалася активним розвитком екскурсійного туризму (2013 р. — 5,3% загального обсягу екскурсантів України, у т.ч. 18,9% загального обсягу іноземних екскурсантів) на час дослідження тимчасово окупована Російською Федерацією.

КР України охоплює Львівську, Івано-Франківську, Закарпатську і Чернівецьку області. Він займає 9,4% території держави, у ньому проживає 14,3% її мешканців (Statystychnyi shchorichnyi …, 2017).

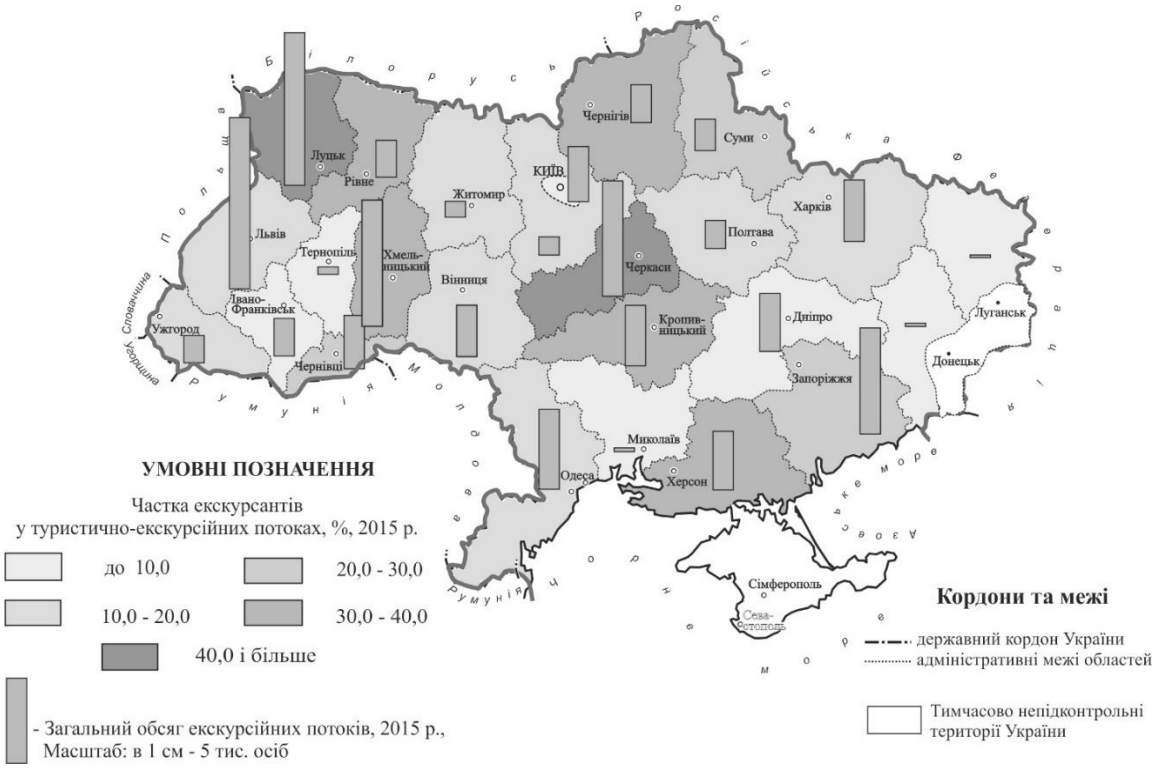

Рис. 1. Розвиток екскурсійного туризму в Україні, 2015 р.

Регіон має високий туристично-рекреаційний і екскурсійний потенціал, який базується на різноманітних природних (перш за все гірські природні ландшафти і лікувальні мінеральні води) й історико-культурних (архітектурні ансамблі центральних частин міст, фортеці, палаци, сакральні споруди, мистецькі центри та ін.) туристичних ресурсах та сформованій матеріальній базі туризму (тематичні готелі і заклади ресторанного господарства, розважально-відпочинкові, спортивні, оздо-

ровчі, дитячі центри дозвілля тощо). З-поміж інших туристично-рекреаційних регіонів України він зазнав найменшого спаду як загального обсягу туристичних потоків (2017 р. — 336,5 тис. ос. (11,9% загальноукраїнського показника); 2013 р. — 396,6 (11,4%)) так і обсягу внутрішніх туристів і екскурсантів, що мандрують територією регіону (2017 р.: Закарпатська обл. — 4,1 тис. ос.; Івано-Франківська — 58,9; Львівська — 92,5; Чернівецька обл. — 1,4 тис. ос.). КР характеризується одним з найвищих показників тінізації туристичної діяльності, свідченням чого є дуже низькі показники туристичної й екскурсійної активності в одній з туристично найпривабливіших областей України — Закарпатській і посередні у Львівській області, центр якої м. Львів — дестинація незліченних екскурсій та внутрішніх мандрівок (Biletskyi & Kotyk, 2018b).

Особливості розвитку екскурсійного туризму в КР:

- екскурсійна діяльність у регіоні найрозвинутіша на теренах України і докладно представлена на сайті (466 унікальних екскурсійних маршрути або 39,1% усіх актуальних екскурсійних маршрутів прокладених територією України);
- найбільше актуальних екскурсійних маршрутів прокладено територією Закарпатської області (315 од.), найменше — Чернівецької (81 од.). Територією Львівської області прокладено 270 актуальних екскурсійних маршрути, Івано-Франківської — 200;
- 88% маршрутів проходять територією кількох адміністративних областей КР, 12% — охоплюють об'єкти у межах однієї області регіону;
- 57% маршрутів передбачають відвідування природних або історико-культурних об'єктів за межами КР (природні об'єкти: Шацькі озера, «Тунель кохання», р. Дніпро, Азовське і Чорноморське узбережжя та ін.; історико-культурні об'єкти: м. Почаїв, м. Київ, м. Умань, м. Одеса, м. Луцьк, м. Збараж, м. Рівне, м. Тернопіль, м. Брест (Білорусь), м. Краків, м. Вроцлав, м. Варшава (Польща), м. Будапешт (Угорщина) та ін.). 33% маршрутів орієнтовані на відвідування об'єктів у межах КР;
- 65% екскурсійних маршрутів територією КР є кількаденними (2-3 дні, 3-5 днів), частка одноденних маршрутів не перевищує 35%;
- екскурсійні маршрути охоплюють широке коло природно й історико-культурних об'єктів регіону. На сайті представлена інформація про 406 природно- і 748 історико-краєзнавчі дестинації регіону (рис. 2, 3). Також в екскурсійні маршрути залучені унікальні об'єкти КР: храми (475 од.), об'єкти культури (63), індустріальні об'єкти (11), містичні місця (2 од.) тощо;

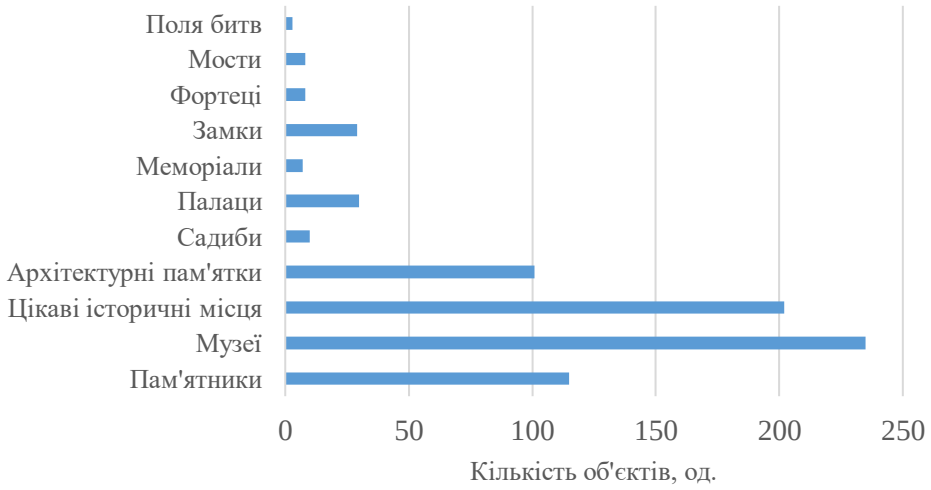

Рис. 2. Природно-краєзнавчі об'єкти екскурсій Карпатського регіону України (UA.IGotoWorld.com)

- 20% маршрутів є природно-краєзнавчими; понад 55% маршрутів передбачає відвідування як природно-краєзнавчих так і історико-культурних об'єктів; на відвідування історико-краєзнавчих об'єктів орієнтовані 25% екскурсійних маршрутів;
- найпопулярніші природно-краєзнавчі об'єкти екскурсійного туризму у Закарпатській області — оз. Синевир («Морське око Карпат»), Солотвинські озера, заповідний масив «Долина нарцисів», водоспади (Шипіт, Лумшорський), біосферний заповідник «Карпатський», термальні води (м. Берегове, с. Косино), полонини («Боржава», «Красна» та ін.), перевали; в Івано-Франківській — ландшафти Українських Карпат («Тур у Буковель», «Вікенд у Карпатах», «Високі Карпати», «Говерла», «Піп Іван»), скельно-печерний комплекс «Скелі Довбуша» («Карпатський трамвай — Скелі Дов-

буша»), р. Дністер, р. Черемош, водоспади (Пробій, Дівочі Сльози, Шешорський Гук та ін.), грязьовий вулкан Старуня, полонини (Лазок, Пожижевська), національні природні парки («Галицький», «Карпатський»), природний заповідник «Ґорґани» та ін.; у Львівській — національні природні парки («Сколівські Бескиди», «Яворівський», «Північне Поділля»), ландшафтний заказник «Стариці Дністра», урочище «Тисовець», пам'ятки садово-паркового мистецтва («Високий замок», «Стрийський», «Горіховий гай»), водоспади (Кам'янка, Гуркало, Крушельницький та ін.), г. Парашка, мінеральні води (м. Трускавець, м. Східниця, м. Моршин, смт Великий Любінь) та ін.; у Чернівецькій — національні парки («Хотинський», «Вижницький»), ландшафтний заказник «Буковинські водоспади», геологічна пам'ятка природи «Печера «Скитська»», скелі «Чорний Див», дендропарк «Старожинець», каскадний водоспад «Сучавський Гук» та ін.;

Рис. 3. Історико-краєзнавчі об'єкти екскурсій Карпатського регіону України (UA.IGotoWorld.com)

➢ у структурі історико-краєзнавчих об'єктів, які пропонують для огляду й відвідування екскурсантам, переважають *архітектурні комплекси центральних історичних частин міст* (м. Мукачево («Середньовічне Мукачево і замок «Паланок»», м. Ужгород, м. Берегове, м. Хуст, м. Косів, с. Криворівня, смт Верховина, м. Ворохта, м. Яремче, м. Коломия («Прикарпатське золоте кільце», «Карпатське золоте кільце»), м. Рогатин, м. Івано-Франківськ, м. Калуш, м. Долина, м. Львів, м. Жовква, м. Золочів, м. Белз, м. Чернівці, м. Кіцмань, м. Вижниця та ін.), *модерні архітектурні й ландшафтні комплекси туристичних центрів* («Буковель», «Плай», м. Трускавець, м. Східниця, м. Моршин), *сакральні споруди* (Костел Святого Мартина (м. Мукачево), церква Миколи Чудотворця (с. Колодне), Горянська ротонда (м. Ужгород), синагога (м. Хуст), Костел реформаторів (м. Берегове), Гошівський монастир (с. Гошів), церква Святого Духа (м. Рогатин), Колегіальний костел Пресвятої Діви Марії (м. Івано-Франківськ), Манявський скит (с. Манява), храм Святого Пантелеймона (с. Шевченкове), Церква Успіння Пресвятої Богородиці (с. Крилос), Темпель (Синагога) (м. Івано-Франківськ), монастир Успіння Матері Божої (с. Погоня), Троїцька церква (с. Микуличин), церква Іоанна Милостивого (м. Яремче), собор Святого Юра, Домініканський костел, Латинський собор, каплиця Боїмів, церква Святого Миколая, Вірменський кафедральний собор (м. Львів), Печерний монастир (с. Розгірче), Свято-Успенська Унівська лавра (с. Унів), церква Святого Юра (м. Дрогобич), Крехівський монастир (с. Крехів), церква Різдва Богородиці, Синагога (м. Жовква), Єзуїтський костел, Вірменська церква (м. Чернівці), Миколаївська церква (с. Нижні Станівці), Головна синагога (м. Вижниця) та ін.), *історичні місця* (м. Берегове, м. Галич, с. Крилос, с. Старий Угринів, м. Жовква, м. Вижниця та ін.), *фортеці і оборонні замки, палаци* (Замок Паланок, Ужгородський замок, Невицький замок, замок Шенборнів, замок Сент-Міклош, Галицький замок, фортеця Тустань, Свірзький замок, Чернелицький замок, Золочівський замок, Підгорецький замок, Олеський замок («Золота підкова Львова»), Жовківський замок, Цитадель, палац Потоцьких (м. Львів), Хотинська фортеця, палац Манеску та ін.), *унікальні музеї* («Музей лісу і сплаву» (с. Синевирська Поляна), музей «Старе село», музей «Лінія Аркада» (с. Колочава), «Музей виноградарства і виноробства» (м. Берегове), «Музей писанкового розпису» (м. Коломия), «Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття» (м. Коломия), «Музей етнографії» (м. Львів, с. Крилос), «Музей вівчарства» (с. Космач), «Музейно-культурний комплекс пивної історії «Львіварня»» (м. Львів),

«Музей національної культури» (с. Плав'є), музей старообрядництва (с. Біла Криниця), музей килимарства (с. Нагоряни) та ін.), *транспортно-інженерні споруди* (пішохідний міст у м. Ужгород, австрійський міст-віадук (смт Ворохта), металевий міст через Дністер (м. Галич)), *великі сувенірні ринки* (Косівський базар, базар у Коломиї, гуцульський базар у м. Яремче, ринок «Вернісаж» (м. Львів)) тощо;

- частка історико-біографічних об'єктів, які залучені в активні екскурсійні маршрути незначна й не перевищує 5% загальної кількості екскурсійних об'єктів: пам'ятник Роксолані (м. Рогатин), музей «Підпільна штабна квартира Р. Шухевича» (смт Княгиничі), музей А. Шептицького (м. Яремче), стежка Довбуша, камінь Довбуша (м. Яремче), музей Олекси Довбуша (с. Космач), музей-садиба родини І. Франка (м. Калуш), палац Потоцьких, палац Корнякта, Шкоцька кам'яниця, пам'ятник Леопольду фон Захер-Мазоху, Музично-меморіальний музей С. Крушельницької, музей М. Грушевського, Літературно-меморіальний музей І. Франка (м. Львів), палац Бадені (м. Львів), палац Бруницького (смт Великий Любінь), музей Я. Стецько (с. Юшківці), музей і стежка І. Франка (с. Нагуєвичі), садиба О. Фредро (с. Вишня), садиба-музей С. Бандери (с. Воля-Задеревацька), музей О. Руснака (с. Дубівці), музей-садиба І. Миколайчука (с. Чортория), музей-садиба Ю. Федьковича (смт Путила), садиба-музей Н. Яремчука (м. Вижниця), меморіальний музей В. Івасюка (м. Чернівці) тощо;
- середня вартість одноденних екскурсій коливається від 75 грн за пішохідну екскурсію історичною частиною м. Львів до 2150 грн «Гранд Тур в Карпати». За областями: Закарпатська — від 95 грн (пішохідна екскурсія «Ужгород — древній град»), 150 грн («Середньовічне Мукачево») до 600 грн («Морське око Карпат»); Івано-Франківська — від 245 грн («У Рогатин до Роксолани»), 395 грн («Карпатський трамвай»), 450 грн (пішохідна екскурсія «Станіслав — місто, що завжди з тобою») до 2150 грн («Гранд Тур в Карпати»); Львівська — від 75 грн (оглядова пішохідна екскурсія «Середньовічний Львів»), 450 грн («Східний Львів») до 1097 грн («Незабутній вікенд у Львові»); Чернівецька — від 75 грн («Оглядова екскурсія Чернівцями»), 180 грн («Підземелля Чернівців»), 365 грн («Смугарські водоспади») до 700 грн («Рафтинг на Черемоші»);
- унікальні екскурсійні тури КР: сплав гірськими ріками Українських Карпат («Неймовірні сплави річкою Дністер», «Сплав по Черемошу», «Рафтинг на Чорному Черемоші», «Сплав по Лімниці»); сходження на найвищу точку України — г. Говерлу («Сходження на Говерлу», «Зимове сходження на Говерлу»); подорож вузькоколійною залізницею, яку збудували для транспортування лісу у кінці XIX ст. («Карпатський трамвай»); знайомство з особливими народними промислами та традиціями регіону («Народні промисли Карпат», «Таїна народних промислів Карпат», «Гуцульська феєрія»), відвідування резиденції президентів України в с. Гута («Резиденція Синьогора»), екскурсії поховальними комплексами-некрополями (Личаківський цвинтар, Меморіал львівських орлят (м. Львів), Єврейський цвинтар (м. Чернівці)) та ін.

Перспективи екскурсійного туризму в КР пов'язані з популяризацією потенціалу історико-біографічних об'єктів мандрівок у глобальних соціальних мережах (Facebook, Instagram та ін.), на онлайн освітніх і науково-пізнавальних платформах України (Prometheus, EDUGET, Coursera та ін.) та розвитком *віртуального туризму* шляхом представлення об'єктів туристично-екскурсійної діяльності на екскурсійній, музейній віртуальній карті світу. Останнє передбачає оцифрування фондів музеїв, підготовку 3-D зображень історичних частин поселень, внутрішніх інтер'єрів окремих історико-культурних споруд (палаців, садиб, сакральних споруд тощо) та вимагає *колаборації сфери туризму* з інформаційно-комунікаційною сферою. Ця співпраця (осердям якої може виступити ІТ-кластер м. Львова) заснована на довірі, креативному і критичному мисленні та комунікації сприятиме *комерціалізації* потенціалу природно- й історико-краєзнавчих об'єктів екскурсійного туризму КР, його *збереженню* для майбутніх поколінь (цифровизація об'єктів) (Vlakh & Kotyk, 2018.) і *популяризації* на просторах України та світу. Це дасть змогу сформувати регіональну інфраструктуру даних природного надбання і культурної спадщини регіону, по-новому «відкрити» КР для внутрішніх й іноземних туристів, екскурсантів, рекреантів, науковців, інвесторів, краєзнавців та мешканців краю.

Висновки. Екскурсійний туризм є важливою складовою туристичної сфери України, загалом, і Карпатського регіону, зокрема. Він зорієнтований на ознайомлення екскурсантів з неповторними природо- й історико-краєзнавчими об'єктами території та повсякденним способом життя й традиціями її мешканців. Пік екскурсійного туризму в Україні припав на 2014 р.; воєнні дії на сході держави та окупація АР Крим деструктивно вплинули на його розвиток. На всеукраїнському туристичному порталі UA.IGotoWorld.com подано актуальну інформацію про екскурсійні маршрути прокладені територією України. Її аналіз дав змогу визначити, що територією КР прокладено 39,1% активних екскурсійних маршрутів України, більшість з яких є кількаденними та зорієнтованими на відвідування природо- й історико-краєзнавчих дестинацій. Найпопулярнішими природно-краєзнавчими об'єктами екскурсійного туризму в КР є різноманітні ландшафти Українських Карпат, гірські озера, водоспади, ріки, скельно-печерні комплекси, дендропарки тощо. Їхнє надмірне залучення в екскурсійну діяльність ставить під загрозу збалансований розвиток території та відтворення її потенціалу. З-поміж історико-краєзнавчих об'єктів в екскурсантів найзатребуваніші архітектурні комплекси центральних

історичних частин міст, модерні архітектурні й ландшафтні комплекси туристичних центрів, сакральні споруди, історичні місця, фортеці й оборонні замки, палаци, унікальні музеї, транспортно-інженерні споруди, великі сувенірні ринки. Незначною є ступінь залучені в активні екскурсійні маршрути прокладені територіє КР історико-біографічних об'єктів території, які представлені меморіальними музеями, пам'ятниками, родинними садибами, місцями творчості і життя видатних осіб тощо. Активізація використання їхнього потенціалу разом з впровадженням засад розвитку віртуального туризму є перспективою розвитку екскурсійного туризму КР та потребує подальших ґрунтовних наукових досліджень.

Література і джерела

Bakalo, N. (2017). Ekskursiina diialnist yak odyn zi skladnykiv turystychnoi sfery [Excursion activity as one of the components of the tourist sphere]. Skhidna Yevropa: Ekonomika, biznes ta upravlinnia [Eastern Europe: Economics, Business and Management]. Kyiv, 3(08), 211−214. (in Ukrainian)

Beidyk, O.O., 2002. Rekreatsiino-turystychni resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia [Recreational tourism resources of Ukraine: methodology and methodology of analysis, terminology, zoning]. Kyiv: KNU. 396. (in Ukrainian)

Biletskyi, M.I., & Kotyk, L.I. (2018a). Aktualizatsiia ekskursiinoi diialnosti na terytorii Poliskoho turystychno-rekreatsiinoho raionu Ukrainy [Actualization of excursion activities in the Polissky tourist and recreational area of Ukraine]. Heohrafiia, ekonomika i turyzm: natsionalnyi ta mizhnarodnyi dosvid: zb. mater. mizhnar. nauk. konf. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 34−40. (in Ukrainian)

Biletskyi, M.I., & Kotyk, L.I. (2018b). Karpatsko-Podilskyi rekreatsiinyi raion Ukrainy: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku [Carpathian-Podilskyi recreational area of Ukraine: current state and development prospects]. Turystychni posluhy na svitovomu rynku yak faktor rozvytku mizhnarodnoho turyzmu: zb. mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. Lviv: LIET, 244−255. (in Ukrainian)

Bordun, O., & Kotyk, L. (2011). Transformatsiia prykordonnoi transportnoi infrastruktury v konteksti rozvytku turyzmu z krainamy susidamy zakhidnoukrainskoho rehionu [Transformation of cross-border transport infrastructure in the context of tourism development with the neighboring countries of the Western Ukrainian region]. Heohrafiia ta turyzm [Geography and Tourism]. Kyiv, 16, 193−200. (in Ukrainian)

Chahaida, I.M., & Hrybanova, S.V., 2004. Ekskursoznavstvo: navch. posibnyk [Excursion: study manual]. Kyiv: In-tut turyzmu. 240. (in Ukrainian)

Kyfiak, V.F., 2003. Orhanizatsiia turystychnoi diialnosti v Ukraini: navch. posibnyk [Organization of tourist activity in Ukraine: study. manual]. Chernivtsi: Knyhy-KhKhI, 300. (in Ukrainian)

Liubitseva, O.O., Pankova, Ye.V., & Stafiichuk, V.I., 2007. Turystychni resursy Ukrainy: navch. posibnyk [Tourist resources of Ukraine: study manual]. Kyiv: Alterpres. 369. (in Ukrainian)

Malska, M.P., 2009. Prostorovi systemy posluh (teoriia, metodolohiia, praktyka): monohrafiia [Spatial systems of services (theory, methodology, practice): monograph]. Kyiv: Znannia. 363. (in Ukrainian)

Meshko, N.P., & et. al., 2016. Rehionalnyi turyzm: stratehiia, resursy, perspektyvy rozvytku: monohrafiia [Regional tourism: strategy, resources, development prospects: monograph]. Dnipropetrovsk: Aktsent. 321. (in Ukrainian)

Pankiv, N.M., 2012. Turystychne resursoznavstvo: navch. posibnyk [Tourist resource science: study manual]. Lviv: Ukrainskyi bestseller. 230. (in Ukrainian)

Sait turystychnyi portal pro Ukrainu "UA.IGotoWorld.com" [Site tourist portal about Ukraine "UA.IGotoWorld.com"]. (Date of appeal: 21.09.2018). Retrieved from URL: https://ua.igotoworld.com/ua. (in Ukrainian)

Shandor, F.F., & Kliap, M.P., 2013. Suchasni riznovydy turyzmu [Modern types of tourism]. Kyiv: Znannia. 334. (in Ukrainian)

Smirnov, I.H., 2009. Lohistyka turyzmu: navch. posibnyk [Tourism logistics: study manual]. Kyiv: Znannia. 444. (in Ukrainian)

Statystychnyi shchorichnyi Ukrainy za 2017 rik [Statistical annual of Ukraine for 2017]. (2018). Kyiv: Derzh. kom. statystyky Ukrainy, 448. (in Ukrainian)

Turystychna diialnist ta kolektyvni zasoby rozmishchennia u Lvivskii oblasti, 2017 [Tourist activity and collective accommodation facilities in Lviv region, 2017]. (2018). Lviv: Hol. upr. statystyky u Lviv. obl. 90. (in Ukrainian)

Turystychna diialnist v Ukraini u 2015 rotsi [Tourism in Ukraine in 2015]. (2016). Kyiv: Derzh. kom. statystyky Ukrainy, 76. (in Ukrainian)

Turystychna diialnist v Ukraini u 2017 rotsi [Tourism in Ukraine in 2017]. (2018). Kyiv: Derzh. kom. statystyky Ukrainy, 90. (in Ukrainian)

Vlakh, M., & Kotyk, L., 2018. Teoriya i metodolohiya heohrafichnoyi nauky: navch. posibnyk [Theory and Methodology of Geographic Science: study manual]. Lviv: LNU imeni I. Franka. 344. (in Ukrainian)